

Küreselleşme Temelinde Ulus-Devletin Dönüşümü

*

The Transformation of the National-State on the
Basis of Globalization

Nergis Melis Durcan

Özet

Küreselleşme; tarihsel kökenleri üzerinde 1970'lerle birlikte oluşmaya başlayan ve toplumun tüm alt sistemlerinde meydana gelen olayları içeren bir olgudur. Ekonomik bütünleşme, kültürel çeşitlenme, politik bağımlılığa gibi pek çok paradoksal, bütünsel ve etkileşimli süreç, küreselleşmenin özünde yer almaktadır. Bu özsel temelin etki alanlarından biri de, ulus-devlettir. Ulus-devlet, küreselleşme sürecinde niteliksel ve işlevsel bir dönüşümden geçmektedir. Ulus-ötesi uygulamaların biçimlendirdiği ulus-devlet, küresel kapitalizmin güdümünde kalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Ulus, Devlet, Küreselleşme, Ulus-ötesi Devlet*

Abstract

Globalization is a process that emerges as from 1970s on the basis of its historical roots and that involves the developments in all subsystems of society. Many paradoxical, holistic and interactive processes, such as economic integration, cultural heterogeneity, political dependence, and so on, run in the context of globalization. This essential feature of globalization affects national-state, as well. National-state transforms qualitatively and functionally in the process of globalization. National-state that is formed by transnational practices is commanded by global capitalism.

Keywords: *National, State, Globalization, Transnational State*

Giriş

Çağımızda gündelik yaşamda izleri ve etkileri yaygın olarak görülen en önemli olgulardan birisi küreselleşmedir. Her ne kadar küresel ekonomik kriz nedeniyle ülkelerin içe kapanma ve iç politikalara yönelme çabalarının artmasıyla birlikte, küreselleşmenin getirdiği serbestleşme, karşılıklı bağımlılaşma, bütünleşme gibi süreçlerde bozulmalar görülsede, küresel bilinç ve sosyal etkileşimler sürmektedir.

Küreselleşmenin sosyal alandaki en ciddi etkisi, ulus bilincinde ve ulus-devlet etkinliğinde görülen zayıflama yönündedir. Bireylerin kendilerini tanımlama zeminleri; toprak, dil, vatan, devlet gibi kurumlardan, post-modern kurum ve uygulamalara kaymaktadır. Bireyselleşme, yeni teknolojiler, tüketim gibi olgular ulusal bağlılığı zayıflatmaktadır. Ulus-devletin işlevleri küresel kapitalist çevrelerce biçimlenmektedir. Bu bağlamda, ulus-devlet de toplumsallık açısından önem kaybetmektedir.

Bu eğilim itibariyle bu çalışmada amaçlanan; küreselleşme dinamikleri çerçevesinde ulus-devletin nasıl bir dönüşümden geçtiğini ortaya koymaktır. Bu amaçla; birinci bölümde, ulus-devletin tarihsel süreçte nasıl oluştuğu açıklanmakta; ikinci bölümde, küreselleşmeyi tanımlayıcı nitelikler incelenmekte ve son bölümde ise, küresel uygulamaların ulus-devleti nasıl dönüştürdüğü değerlendirilmektedir.

I. Ulus Devlet Kavramı ve Ulus Devletin Oluşumu

Devlet, uygarlık tarihinde insanların zaman içinde gereksinim duydukları yönetsel örgütlenmenin yarattığı kurumlardan biridir. Devlet kurumu, uygarlığın evrimi boyunca farklı ilke ve kurallar temeline dayanarak çeşitli biçimler almıştır. “Ulus-devlet”, bunlardan biridir.

Ulus-devlet, dönemseldan modernizmle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan devlet kurumunun modernleşme sürecinde aldığı biçimden dolayı “modern devlet” kavramı da sosyal bilimler yazınında kullanılmaktadır.

Modernizm; “aydınlanma” sürecine temel olan, rasyonalizm, mantık, bilimsellik, evrensel doğrular, sistematik düşünme, pozitivism gibi olgu ve kavramlarla meydana gelmiş akıl çağını tanımlamaktadır (Kale, 2002:

29). Eskinin dinsel-geleneksel dayanaklarla örülmüş toplumu, modernleşme sürecinde akıl temelinde yenilenmiştir. Devlet kurumu da bu bağlamda yeni bir biçim almış ve ulus-devlet oluşmuştur.

Tarihsel açıdan modernizmden önceki dönemlerde görülen toplumsal model, geleneksel toplum olarak adlandırılmaktadır. Geleneksel toplumlarda güç ve iktidar Tanrısal kökenli sayılmakta; buna bağlı olarak da, meşruluk anlayışı Tanrısal bir emre dayandırılmış bulunmaktadır. Geleneksel toplumlarda devlete karşı gelmek, siyasi otoriteye meydan okumak; Tanrının emirlerine karşı gelmekle eş tutulmaktadır. Belki de modern devleti, geleneksel devlet tipinden ayıran özelliklerin başında bu meşruluk anlayışındaki kesin farklılık gelmektedir. Modern devletin meşruluk anlayışı; akla, akıl yolu ortaya koyan kuram ya da ilkelere dayanmaktadır (Şaylan, 2003: 32-33).

Ulus-devletin değerlendirilmesinde ulus kavramının da önemli bir anlamı vardır. "Ulus" fikri, belirli bir toprak üzerinde önceliği olan egemen güç kavramını sağlamlaştırmaktadır. Bu bağlamda, ulus kavramının içeriğine ilişkin olarak milliyetçilik kavramı ortaya çıkmakta ve bu, politik iktidarın kültürel homojenliği yansıtması gerektiği iddiası anlamına gelmektedir (Hirst ve Thompson, 2000: 206). Ulusallık, modern devletin en yaygın niteliklerinden biridir ve daha önce tarih içinde rastlanan devlet tiplerinin ulusal olma özelliği taşımadığı söylenebilmektedir. Ulus, Avrupa'daki büyük ve kapsamlı değişim içinde ortaya çıkan bir toplumsal kategori ya da toplumsal kolektivitedir; modern devlet de söz konusu bu toplumsal kategorinin üzerinde kendini gösteren siyasal örgütlenmedir. Belli bir toplumsal kategoriyi ifade eden bir kavram olarak ulus sözcüğünün 16. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlandığı söylenebilmektedir. Ulusal toplum, piyasa mekanizmasının gelişimi çerçevesinde, bireyler arasındaki yatay ve dikey işbölümünün artmasıyla oluşmaktadır ve bireyler arasındaki karşılıklı bağımlılık bir piyasa çerçevesinde artıp yoğunlaşmaktadır. Böylece bir ortaklık oluşmaktadır (Şaylan, 2003: 42-43).

Modern devlet ya da bir başka tanımla ulus-devlet, 16. ve 17. yüzyıllarda Kuzeybatı Avrupa'da ortaya çıkan devlet tipi olup, 13.-17. yüzyıllar döneminde beliren, insan ve toplum yaşamının her alanını kökten etkileyen çok büyük ve kapsamlı bir değişim sürecinin ürünü sayılabilir.

mektedir (Şaylan, 2003: 31). Simgesel olarak ise, ulus-devlet, Avrupa'da Westphalia Anlaşması'yla doğmuştur.

1648 yılındaki Westphalia Barış Anlaşması, ulus-devleti doğuran tarihsel olay olarak görülebilmektedir. 1648'de Avrupa'nın yükselen ulusları bir Alman kenti olan Westphalia'da toplanmış ve kıta içinde savaşılan devletlere geçici bir barış getiren, egemen ulus-devlet ve devletler-arası sistem kavramlarını koruyan bir dizi anlaşmayı imzalamışlardır (Robinson, 2004: 90). Bu anlaşmayla, Orta Çağ'da politik gücün yerel ve derebeylerin elinde olduğu sistemin yerine; toprakların birleşmesiyle modernliğin bağımsız, seküler ve ulusal politik güç sistemi oluşturulmuştur. Westphalia modeli bağlamında devletler bazı ilkeler temelinde yapılanmıştır: Yasa yapma, yasaları uygulama, anlaşmazlıkları çözme gibi süreçlerin tek tek devletlerin kendi ellerinde olması; bağımsız devletlerin amaçlarının gerçekleştirilmesi ölçüsünde uluslararası hukukun oluşturulması; bağımsız devletlerin önceliğinin, özgürlüklerin önündeki engelleri en aza indirmeye çalışması, bu devlet ilkeleri arasındadır (Steger, 2003: 57-58). Politik rejim olarak temsili demokrasiyle birlikte, modern ulus-devletin yönetimde bütünleşme, vergi sistemini meşrulaştırma ve tek yönlü bir ulus sistemi gibi boyutları da belirlemiştir (Germeç Tanrıverdi, 2009: 862). Bu bağlamda, belli bir ulusal temele ve bağımsız karar süreçlerine dayalı olarak *egemenlik* ulus-devletin en önemli niteliği olmuştur.

Egemenlik açısından modern ulus-devlet sistemi, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından "ulusların kendi kaderlerini belirleme hakkı" ilkesi temelinde güçlenmiştir. Uluslararası ekonomik engellerin kaldırılması, devletler-arası diplomasinin açıklığı, uluslararası bir örgütün kurulması gibi ilkeler ulus-devlet kurumunu pekiştirmiştir (Steger, 2003: 59). *İç egemenlik* saklı kalmak üzere ulus-devletler; kaynak ihtiyacı, destek ve güvenlik bakımlarından diğer ulus-devletlere bağlı olmuşlar; *bağımsız egemenlik* temelinde diğer ulus-devletlerle anlaşmalar yapmışlar, ittifaklar kurmuşlardır (Öksüz, 2006: 7-8).

Hirst ve Thompson'a göre ulus-devlet; yönetimdeki tekeli sadece kendi çabaları sayesinde elde etmemiştir. 1648'deki Westphalia Anlaşması'ndan sonra yönetimler, kendi devletleriyle çatışma halinde olan din taraftarlarını desteklemekten vazgeçmişlerdir. En güncel sorun olan dini inanç konusunda devletlerin karşılıklı olarak birbirlerinin egemenlikleri-

ni tanımaları, onların içteki kontrol ve istikrarı sağlamak amacıyla bazı politik hedeflerinden vazgeçebileceklerini göstermiştir. Devletler bu karşılıklı uluslararası anlaşmayla tasdik edilen dış müdahaleden özerklik özelliğini kullanarak toplumları üzerinde egemenlik kurmayı başarmışlardır (Hirst ve Thompson, 2000: 205). Bu bakımdan devlet kurumunun zaman içinde değişmeyen öncelikli niteliği; otoritesi altında bulundurduğu toplumsal sistemi yeniden üretmektir. Bu nitelik, kurumun 10 bin yıllık tarihinde değişmeyen ana işlevi olarak kabul edilebilmektedir (Şaylan, 2003: 31).

Modern devlet, tarih sahnesine mutlakiyetçi monarşi olarak çıkmıştır. Bir başka deyişle, mutlakiyetçi monarşi modern devletin ilk biçimidir. Mutlakiyetçi monarşi, piyasanın genişlemesiyle eş-zamanlı bir gelişme göstermiştir ve belirleyici özelliği, kural koyan ve bu kuralları uygulatan güç olmasıdır. Piyasa mekanizmasının işlerliği, kural birliğini, kararlılığı ve iç barışı gerekli kılmaktadır. Yerel güç odaklarının varlığı ve işlemesi, piyasanın gelişmesi önünde engeldir. Mutlakiyetçi monarşi formu içinde modern devletin üç işlevi olmuştur. Bunlar; yasa çıkararak düzen kurmak, etkin bir kamu finansmanı sağlamak ve ekonomi politikası olarak merkantilizmi uygulamaktır. Bu doğrultuda modern devlet, sermaye birikim sürecine önem vermektedir (Şaylan, 2003: 39-41).

Sanayi Devrimi, üretim ve ekonomi alanındaki değişimdir. Politik alandaki değişim, devletin meşruluk anlayışını temel haklar felsefesi üzerine oturtan açılmıdır ve bu açılım kendini uygulama alanında da ortaya koymuştur. Uygulama alanındaki gelişme, mutlakiyetçi monarşinin çöküşü ve onun yerine ulusal egemenlik kavramına dayalı meşruti monarşi ya da cumhuriyet tipi devletlerin ortaya çıkışıdır (Şaylan, 2003: 46). Bu bağlamda modern devletin egemen unsuru olan ulus, monarşik devletin egemen unsuru olan kraldan farklı olarak soyut bir varlık olmaktadır ve bu soyut varlığın yasa biçiminde ya da daha genel bir tanımlamayla pozitif hukukta somutlaşan iradesi söz konusudur. Başka bir deyişle, soyut bir varlık olan ulus, kendi adına irade açıklayacak araçlara, yani temsilcilere gereksinim duymaktadır; ulusun, egemenliğini kullanabilmesi, ancak temsilcileri aracılığıyla olanaklı olmaktadır (Türe, 2008: 12-13). Böylelikle modern ulus-devlet, politik boyutta ulusun egemenliğinin oluşturduğu bir kurum olarak görülebilmektedir.

William Robinson'a göre, ulus-devlet; politik yöneliminin beraberinde, feodalizmden kapitalizme geçişle meydana gelmiştir. Piyasaların ve üretim yapılarının birleşmesi ve güçlenmesiyle ulusal ekonomiler oluşmuş; insanlar kimliklerini belli bir coğrafi temelde tanımlamaya başlamışlardır. Bu çerçevede ulus-devlet ve ulus-devletler-arası sistem; kapitalizmin, üretim, sınıflar, politik güç ve coğrafi temel arasındaki karmaşık ilişkiler üzerinde meydana geldiği tarihsel bir kurum olarak ortaya çıkmıştır (Robinson, 2004: 90).

Ulus-devlet ve kapitalizm, modernliğin temel tanımlayıcı öğeleridir. Modernlik yalnızca tarihsel olarak akıl çağının ve sermaye çağının değil, aynı zamanda ulus-devlet çağının da belli bir mekanda başlamasını ve küreselleşmesini simgelemektedir. Modern ulus-devlet hem ulusal ilişkilere hem de uluslararası ilişkilere endeksli bir hareket tarzı olan toplumsal bir aktördür (Keyman, 2000: 221).

Modern devletin ya da ulus-devletin modernizm ve kapitalizm eksenli yapılanması tarihsel olarak genel çizgisinden sapmamıştır. Ancak, küreselleşme kavramıyla açıklanan birtakım köklü toplumsal gelişmeler devletin niteliksel yapısında değişimlere, hatta dönüşümlere neden olmuştur.

II. Küreselleşme Sürecinde Ulus Devlet

A. Küreselleşme Süreci

Küreselleşme; kavramsal, tarihsel ve analitik açılardan pek çok olguyla karıştırılan ve bu nedenle de anlaşılması güç olan bir olgudur. Tarih boyunca, özellikle de coğrafi keşiflerle simgelenebilecek 15. yüzyılla birlikte; uluslararası ticaretin genişlemesi, ulaştırma ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, sömürgeleştirme, emperyalizm gibi pek çok bağlamda yaşanan toplumsal süreçler küreselleşme olarak değerlendirilmiştir. Diğer yandan da, özellikle 1970'lerle birlikte ortaya çıkan ve toplumun ekonomik, kültürel ve politik tüm alt-sistemlerinde meydana gelen dönüşümsel olaylara dikkat çekilerek, önceki yüzyıllarda görülen gelişmelerden çok daha farklı, yeni küresel süreçlerden söz edilmektedir.

Küreselleşmenin görece yeni sayılabilecek nitelikler içermesi, ulus-devlet tartışmaları bağlamında da önem kazanan *ulus-ötesileşme* sürecini

gündeme getirmektedir. Bu kavramın iyi çözümlenmesi, küreselleşmenin daha iyi anlaşılmasına da katkıda bulunabilecektir.

Ulus-ötesileşme; genel olarak belli bir ulus ve bu ulus temeline bağlı devlet kurumunun (ulus-devletin) eksenindeki ekonomik, politik ve kültürel ilişkilerin ötesinde bir anlama sahiptir. Bu bağlamda, ulusun ya da ulus-devletin temelinde olmayan ya da ondan bağımsız olarak tanımlanan süreçler ortaya çıkmaktadır.

Robinson, küreselleşmeyi tanımlama ve teorileştirme girişiminde ulus-ötesileşme kavramına dikkat çekmekte; değerlendirmesinde *uluslararasılaşma* (internationalization) ile *ulus-ötesileşme* (transnationalization) arasında bir karşılaştırma yapmaktadır. Robinson'a göre; uluslararasılaşma coğrafi bağlamda ulusal sınırların ötesiyle bağlantı kurularak yürütülen özellikle ekonomik faaliyetlerin niceliksel genişlemesine dayanmaktayken; ulus-ötesileşme, uluslararasılaşmanın içerdiği niceliksel genişlemeyi de kapsayan, fakat bundan daha farklı olarak, dünya çapında işlevsel bütünleşme yaratan niteliksel genişlemeyi ifade etmektedir (Robinson, 2004: 14).

Küreselleşmeyi açıklama konusunda ulus-ötesileşmeye vurgu yapan bir başka yazar ise, Leslie Sklair'dır. Sklair, üç tür yaklaşımla küreselleşme sürecinin açıklanmaya çalışıldığı düşüncesindedir. Bunlar, *uluslararasılaşma*, *globalizm* ve *ulus-ötesileşme* yaklaşımlarıdır. Sklair'e göre; uluslararasılaşma, devlet merkezli bir anlayış olup, güçlü ve zayıf devletler arasındaki ilişkilerin çerçeveselendirildiği bir süreçtir. Globalizm ise devlet-merkezlilik görüşünün anti-tezi niteliğinde, devletler yerine tanımlanması zor piyasa güçlerinin şekil verdiği sınırsız bir dünya söylemini içermektedir. Sklair, küreselleşmeyi asıl tanımlayan yaklaşımın ulus-ötesileşme anlayışı olduğu; ulus-ötesileşmenin, uluslararasılaşma ve globalizm söylemlerinin sentezi niteliğinde, bir küresel sistem içinde ekonomik, kültürel ve politik ulus-ötesi uygulamalarla belirlenen bir süreç olduğunu iddia etmektedir (Sklair, 2005: 56-57).

Sklair ayrıca, küreselleşmeyi tanımlayan ulus-ötesi uygulamaların, ekonomik alanda *ulus-ötesi sermaye*, politik alanda *ulus-ötesi kapitalist sınıf* ve kültürel-ideolojik alanda da *kültürel seçkinler* olgularıyla belirlediğini ileri sürmektedir. Sklair'e göre; ulus-ötesi uygulamalar, ekonomik alanda *ulus-ötesi şirket*, politik alanda *ulus-ötesi kapitalist sınıf* ve kültürel-ideolojik alanda *tüketimcilik* olarak üç ayrı kurum tarafından biçimlendi-

rilmektedir (Sklair, 1999: 157). Bu da, küresel kapitalizm söylemlerine teorik temel sunacak yönde, ekonomik, politik ve kültürel boyutlarda insan davranışlarının belli bir ulusa özgü olmaktan öteye, kapitalizme, kapitalizmin kurumlarına ait olduğuna işaret etmektedir. Bu bakımdan, ulusal ekonomi, ulus-devletin ekonomik ve sosyal politikaları gibi olguların ulus-ötesi kapitalist uygulamalarla biçimlendiği düşünülmektedir.

Küreselleşmenin tanımlayıcı özelliği olarak ulus-ötesileşmeye vurgu yapan pek çok sosyal bilimci vardır. Nitekim Robinson ve Sklair gibi sosyolog olan Ulrich Beck de ulus-ötesi süreçlere dikkat çekmektedir. Beck, *ulus-ötesi sosyal alan* kavramlaştırmasına giderek, dünyanın pek çok yerinde yaşayan Afrika kökenliler ve ABD’de yaşayan Meksikalı göçmenler bağlamında bir değerlendirme yapmaktadır. Beck’e göre; Afrika’ya özgü masklar, müzik, kostümler, danslar gibi bazı kültürel temalar, Afrika kökenli insanlar eliyle Londra, Manhattan, Karayipler, Brezilya’nın arka mahalleleri gibi dünyanın pek çok yerinde gözlemlenebilmektedir. Bu durum, Afrika’yı dünya üzerindeki herhangi bir coğrafi parça olmaktan çıkararak, onu ulus-ötesi düşünce ya da bu düşüncenin sahnelenmesi anlamına getirmektedir. Bu küresel eğilime karşın, paradoksal olarak Afrika kökenlilerin “Afrika”yı kimlik dışı ve ilerlemeden yoksun olarak değerlendirmeleri de söz konusu olabilmekte ve Afrikalı olmanın olumsuz bir anlam içerdiği düşüncesi de yükselebilmektedir (Beck, 2000: 27-28).

Beck’in değerlendirmesindeki ikinci bir örnek, ABD’de yaşayan Meksikalılar ile ilgilidir. Meksikalı göçmenlerin ABD’de yaşarken öz kültürlerinden kopmamak üzere Meksikalı gibi davrandıklarını, bir yandan da ekonomik ve kültürel tutumlar bakımından Amerikalı gibi davranmaya dönük toplumsal bütünleşme sorunlarıyla karşılaştıklarına işaret eden Beck, bu “Amerikalı Meksikalılar ve Meksikalı Amerikalılar” sorunsalına benzer şekilde, “Türk Almanlar ve Alman Türkler” sorunsalına dikkat çekmektedir (Beck, 2000: 29-30). Buna göre, göçmenler bir yandan ulusal karakterlerini taşıma ve/veya koruma güdüsünden kopamazken, diğer bir yandan da, belli bir ulus kimliğinin ötesinde, yerleşilen ulusa özgü davranışlar sergileyebilmektedirler.

Ulus-ötesi uygulamalar, ulusal/yerel kültürel ve özgün yapılardan uzak süreçler yaratırken, bu durum, ulusallık ya da yerelliğin sona ermesi anlamına mı gelmektedir? Bu konudaki en gerçekçi yaklaşım, sos-

yolog Roland Robertson'ın yaklaşımıdır. Robertson'a göre; küreselleşme sürecinde *küresel ile yerel* olanın varlığı eş-zamanlı olarak sürmektedir. Bu bakımdan küresel olan ile yerel olan birbirlerine zıt değildir; yerel olanın, küresel olanda var edildiği bir süreç söz konusudur. Dolayısıyla Robertson, yerelliklerin önemini belirterek, küreselleşmeyi, küresel ve yerel sözcüklerini iç içe geçirdiği *glokalleşme (glocalization)* kavramıyla açıklamaktadır (1995: 30-35). Bu kavramsal bağlam itibariyle, yerelliğin ya da ulusallığın ölmediği; ulus-ötesi ekonomik ve kültürel uygulamalarla birlikte yaşadığı; ancak, yerel/ulusal olan ile ulus-ötesi olanın zaman zaman birbirlerine baskın gelebildikleri görülmektedir.

Küreselleşmenin ulus-ötesileşme bağlamındaki niteliği, ulus ve uluslararası sistem anlayışını değiştirirken, ulusal/yerel olanın varlığının sürmesine olanak tanımakla birlikte, özellikle ulus-devletin birtakım değişiklikler yaşamasına yol açmaktadır.

B. Ulus Devletin Dönüşümü

Küreselleşmenin karakterini ortaya koyan ulus-ötesileşme süreci ya da ulus-ötesi uygulamalar; ulus-devletin de belli bir yönde evrim geçirmesine neden olmaktadır. Kimi yazarlar küreselleşme sürecinde ulus-devletin ortadan kalktığı görüşünderken, başka bazı yazarlar da ulus-devletin işlevsel dönüşüm geçirdiği düşüncesindedirler.

Ulus-devletin ortadan kalktığı iddiası akla yakın görünmemektedir. Özellikle 2008'den beri içinde bulunulan küresel ekonomik kriz, gerek sorumlusu olarak gerekse çözüm birimi olarak ulus-devletlerin krizde bir işlev üstlenmesi gerektiği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bir yandan, ulusu ya da ulus-devleti aşan ulus-ötesi uygulamalar çağından söz edilmekte; diğer yandan da, küresel ekonomik kriz bağlamında sermayenin ve emeğin ulus-ötesileşmesinin durdurulması ya da azaltılması politikaları bağlamında ulus-devletin ortadan kalkmadığı, hatta varlığını koruması gerektiği düşüncesi gelişmiştir. Sermayenin dolaşımına getirilecek sınırlamalar, ulus-ötesileşen emeğin yerleşilen ulus içindeki uyumu gibi noktalarda ulusal politika üretmek bakımından ulus-devletin önemi sürmektedir. Bu çerçevede, ekonomik kriz açısından küreselleşmenin gerileme döneminde ulus-devlete olan gereksinim kaçınılmazdır. Çoğunlukla küreselleşmenin yükselme dönemlerinde dile

getirilen, ulus-devletin gerilemesi tezi ise ne kadar geçerlilik ya da gerçeklik taşımaktadır?

Sosyal bilimciler arasındaki genel düşünce; ulus-devletin zemin kaybetmediği ya da başka bazı güçlere karşı geri çekilmediği; ancak, işlevsel bir dönüşüm yaşadığı yönündedir. Meryem Koray'a göre; genel olarak yazarlar tarafından küreselleşme sürecinde devletin rolünde bir değişim olduğu kabul edilmektedir. Bu değişen rol, aynı zamanda bir paradoksu da ortaya çıkarmaktadır. Bir yandan, ulus-devlet artan uluslararası bağlantılar nedeniyle güç kazanırken; diğer bir yandan, bu bağlantılar ülke içinde doğan ihtiyaçlara yanıt verme gücünün azalması anlamına gelmektedir (Koray, 2011: 104).

Koray'ın değindiği bu paradoksta ulus-devletin ülke içinde karar ve eylem bağımsızlığının azalması piyasa güçleriyle, bir başka deyişle, kapitalizmle ikame edilen işlevler anlamına gelmektedir. Ulus-devlet, kapitalizmin kurumlarını oluşturma yoluyla piyasa güçlerini desteklemektedir. Koray bu noktada; tarihsel süreçte yeni bir olgu olmamakla birlikte, devletin sermaye ve piyasalar açısından destekçi rolünün, hem ekonomiyi uluslararasılaştırma hem de kamusal alanı daraltma ve piyasayı destekleme yönünde olması nedeniyle, devletin kendi kendisine karşı olduğu anlamına geldiğini ve bu yönüyle de bir değişiklik taşıdığını ileri sürmektedir (Koray, 2011: 104). Bu açıdan, devlet; kendi kendini zayıflatma pahasına piyasaları güçlendirmekte ve bu da, ulus-devletin işlevsel dönüşümü anlamına gelmektedir.

Leo Panitch, kapitalizmin küreselleşmesi bağlamında devletin dönüşümüne dikkat çeken bir diğer yazardır. Panitch, küreselleşme sürecinde devlet üzerine yaptığı değerlendirmeye, küreselleşmeyi tanımlamakla girişmektedir. O'na göre küreselleşmenin tanımlayıcı nitelikleri;

- * Kapitalizmin mekansal genişlemesi,
- * Kapitalist değer ve düşüncelerin ideolojik ve kültürel zaferi,
- * Kapitalist sınıfların ulus-ötesi bütünleşmesi,
- * Dünya ölçeğindeki sermaye birikiminin yeni aşaması,

* Ulus-ötesi sermayenin ulus-devletten kaçmasıyla değil, devletlerin dünya ölçeğinde sermaye birikimini teşvik etmek ve/veya kolaylaştırmak için her geçen gün daha çok piyasa koşullarına göre hareket etmeleriyle anlaşılması gereken, devletin uluslararasılaşması, şeklinde sıralanabilmektedir (Panitch, 2000: 204-205).

Panitch'in küresel kapitalizm özlü değerlendirmesi ışığında görülmektedir ki; küreselleşmenin temelinde yatan, kapitalizme dayalı ulus-ötesi gelişmeler, bireylerin ve firmaların algı ve eylemlerinde ulus bilincinin ve dayanaklarının zayıfladığına işaret etmektedir. Bunun ikamesi de, piyasanın kendisi olmaktadır. Bu süreçte devlet, piyasaları güçlendirme politikası izlerken, aslında toplumsal yaşamdaki yeri bakımından kendi kendini saf dışı etmekte; etkisini ve işlevlerini piyasa doğrultusunda biçimlendirmektedir. Devletçilik, piyasacılık ile ikame edilmektedir ve piyasacılık ya da kapitalizm küresel düzlemde işleyen bir ideoloji ve kültür olmaktadır. Panitch'in devlet değerlendirmesi de bu yöndedir.

Son olarak Panitch'e göre; küreselleşme süreci, hem ulusal hem de uluslararası piyasalarla ilişkilerde kendini devletin rolünün azaltılmasıyla ifade etmiştir. Gözlerden kaçan ya da gizlenen ise; devletlerin, küreselleşme sürecinin bir parçası haline gelerek, oyunun yeni kurallarını koymaları ve sınıf güçlerinin dengesini değiştirmeleridir. Bunun gerekçeleri ise şöyle açıklanabilmektedir (Panitch, 2000: 205-206):

1. Devletler, sınıf ilişkilerinin alanı olduklarından, sermayenin uluslararasılaşması, yabancı sermayenin yalnızca verili bir alana dahil edilmesine değil, aynı zamanda devletin alanı içerisinde bir aktör haline gelmesine karşılık gelmektedir.

2. Devletler kendi sınırları içinde, piyasalar, özel mülkiyet ve özel sözleşmeler için gereken altyapı ve yasal mevzuatı kurmayı sürdürmektedir.

3. Yeni bir küresel birikim aşamasının ortaya çıkmasına izin veren sermaye hareketleri, yatırımlar, döviz kurları ve ticaretin yönetildiği kurallardaki değişiklikleri bizzat devlet yapmaktadır.

4. Devletler, bunları gerçekleştirirken ekonomiden ellerini çekmemişler; fakat ilgili kurumlarını ve bu kurumların her birinin toplumsal aktörlerin ve piyasaların sunumu ve düzenlenmesinde oynadıkları rolleri yeniden düzenleyerek ekonomiyle olan ilişkilerini yapılandırmışlardır.

5. Küresel sermaye birikimi için gereken uluslararası yasal ve altyapısal koşulların oluşturulması ve sürdürülmesi devletler-arası ilişkiler yoluyla sağlanabilmektedir.

Özet olarak Koray (2011) ve Panitch (2000), küreselleşme bağlamında devletin dönüşümüne ilişkin değerlendirmelerinde, piyasaları güçlendirmeye dönük bir işlevselliğe dikkat çekmektedirler. Hirst ve

Thompson ise, bu dönüşümü göz ardı etmeksizin kültürel ve politik bağlamda bir görüş sergilemektedirler.

Küreselleşme sürecinde yerellik ya da ulusallık anlayışının ulus-ötesi uygulamalarla aşındırılmasıyla kimlik ve bağlılık algısı değişmekte; kozmopolit değer ve uygulamalar önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, Hirst ve Thompson'a göre farklı yerel kültürel gelenekler, kozmopolit kültürel uygulamalarla birlikte var olmaya devam etmektedirler. Bununla birlikte insanların ortak dil, inanç ve faaliyetleri paylaşarak birer örneği oldukları, fiilen kendine yeten özel "ulusal" kültür tehdit altındadır (Hirst ve Thompson, 2000: 215). Bu bakımdan, toprak, ortak değerler, ortak tarih gibi temelleri olan ulusu yaratma ve koruma işlevi devletin kapsamından çıkmaktadır. Hirst ve Thompson'a göre yeni iletişim ve bilgi teknolojileri de, devletin toprakları üzerinde sahip olduğu kontrolü azaltmakta; kültürel kontrol ve homojenleştirme yeterliliğini düşürmektedir (2000: 214). Bu süreçte, belli bir ulusun bireyleri, başka kültürlerle ait değer ve uygulamaları öğrenmekte ve Bozkurt Güvenç'in küreselleşmeyi tanımladığı *kültürleşme* kavramı bağlamında (2007: 87) kültürlerin yan yana bulunması söz konusu olmaktadır. Ulus-devletler de, piyasaları güçlü kılmaları nedeniyle kültürel homojenleşmenin yerini heterojenleşmenin almasını ya da Robertson'ın yukarıda anılan glokalleşme kavramı temelinde yerel ile küresel olanın birlikteliğini uzaktan izlemektedirler.

Hirst ve Thompson'ın ulus-devletin dönüşümüne ilişkin değerlendirmesinin bir diğer boyutu da politiktir. Bu yazarlara göre ulusal dayanışmayı güçlendirip ulusal kültürel homojenliği mümkün kılan şey, savaş ve gerçek düşmanın varlığıydı. Küreselleşme çağında savaşız, düşmansız bir ortamda, vatandaş için devlet eskisi kadar önemli olmamaktadır. Ayrıca nükleer silahlara sahip olmak, devletler arasında konvansiyonel savaşlar çıkması olasılığını da ortadan kaldırmıştır (Hirst ve Thompson, 2000: 213). Bu gerçeklere karşın, etnik temele dayalı terörizm ve bazı ulusal duyarlılıkları tetikleyici yönde baskın politikalara karşı çıkışlar, devlet kurumunu gerekli kıldığı gibi, onun önemini de arttırmaktadır. Bu da bir başka paradoksallık anlamındadır.

Hirst ve Thompson'a göre; devlet özellikle kültür konularında, fikirler üzerindeki kontrolü azaltmış olsa da, sınırlar ve insanların sınırlar arasındaki hareketleri üzerinde hâlâ kontrol sahibidir. Uluslararası hare-

ketliliğe sahip bir “ayrıcalıklı sınıf”, yüksek nitelikli meslek sahipleri ve kaldırılamayacak koşulları terk etmek için her türlü cefayı çekmeye hazır ümitsiz göçmenler ile mülteciler dışında, dünya nüfusunun büyük çoğunluğu dünya çapında kolayca hareket edememektedir (Hirst ve Thompson, 2000: 215). Bu da emeğin ulus-ötesileşmesinin, sermayenin ulus-ötesileşmesine göre pek izin verilmeyen bir süreç olduğunu göstermektedir. Hatta emeğin dünya çapındaki dolaşımı, sermayenin belirlediği kurallar ve ulus-devletlerin bu kurallarla da bağlantılı olarak belirledikleri göç politikaları çerçevesinde olanak kazanmaktadır. Belirtilen durumu da, küreselleşmenin kim için olduğu tartışmalarının bir boyutunu oluşturmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, ulus-ötesi uygulamaların, ulusları ve ulus-devletleri dönüştürerek, devletlerin ulus-ötesileşmeyi destekleyici yönde piyasa sistemini kurumsallaştırdıkları bir küresel sisteme yol açtığı görülmektedir. Bu noktada Beck (2000) ve Robinson (2004), ulusları aşan *ulus-ötesi devlet* kavramlaştırmasına yönelmektedirler.

Beck, “ulusun ve/veya ulus-devletin sonu” tartışmalarından hareketle, işbirliği süreçleri yoluyla devletlerin kozmopolit topluluğa bağlanması gerektiğini ileri sürmektedir ki; bu, *ulus-ötesi devlet* oluşumudur. Beck’e göre, ulus-ötesi devlet; bilinçli bir gerçekleşme yoluyla olanaklıdır ve dört nitelik göstermektedir. İlk olarak ulus-ötesi devlet, ulusal ve coğrafi olmayan, devletlerin bileşimine yönelik melez bir kurumdur. İkinci olarak, ulus-ötesi devlet; ulus-devleti etkisiz duruma getiren, küreselliği ve ulus-ötesi düzlemde belirlenme ve örgütlenmeyi göz önünde bulunduran *devlet* kavramı temelli bir oluşumdur. Üçüncü olarak, uluslararası ya da ulus-üstü olmama özelliği taşıyan ulus-ötesi devlet; devletler arasındaki işbirliğini temel almaktadır ve çok yanlılık, çok düzeylilik ilkelere bağlıdır. Beck, son olarak ulus-ötesi devletin küresel devlet olduğunu; çok merkezli dünya politikası içinde ve küresel piyasada konumlanan, dünya toplumunun bir idari birimi olduğunu ileri sürmektedir (2000: 109-110).

Beck’in bu görüşleri, ulus-ötesi devletin dünya toplumu düşüncesine ya da kozmopolit yapıya sahip bir kurum olduğunu göstermektedir. Ulus-ötesi uygulamaların varlığı ve kimlik tanımlamalarının dünya toplumuna yönelik olması, devletin dönüşümüne de neden olmaktadır. Robinson’ın ulus-ötesi devlet tanımlaması da Beck’in yaklaşımına benzer

olmakla birlikte, Robinson, küresel kapitalizm bağlamında bir devlet değerlendirmesi yapmaktadır.

Robinson'a göre; küreselleşmenin ekonomik boyutundaki gelişmeler, ulus-ötesi sınıfın ve küresel yönetici sınıf için ortak otorite olarak ulus-ötesi devletin oluşumunu desteklemektedir. Bu süreçte ulus-devletin önceliğini koruduğu ya da ortadan kaybolduğu tam anlamıyla ileri sürülemez; fakat ulus-devletin, ulus-ötesi devletin yapısında içerildiği ve dönüştürüldüğü görülmektedir. Devletin sınıfların politik mücadele alanı olması bağlamında da, ulus-ötesi devlet, küresel sermaye ve küresel emek arasında yeni sınıf ilişkilerini kurumsallaştırmaktadır. Bu temelde *ulus-ötesi devlet* kurumu; işlevsel açıdan dönüştürülmüş bir *ulus-devlet* ve ulus-ötesi kapitalist sınıfın politik gücünü kurumsallaştıracak *ulus-üstü ekonomik ve politik kuruluşlar* şeklinde iki aygıtla oluşmaktadır. Böylelikle ulus-ötesi devlet; ulus-ötesi kapitalist sınıfın araçlaştırdığı bir aygıt olarak, yeni bir küresel kapitalist blok inşa etme girişiminin üzerinde yükselmektedir (Robinson, 2004: 88-100).

Küreselleşme sürecinde ulus-devletin bir dönüşümden geçtiği açıktır. Tarihsel süreçte kapitalist sınıfa olan devlet desteğinin pek çok örneği ve kurumsallaşması bilinse de, küreselleşme olgusunun ulus-ötesi niteliği, çağımızda küresel kapitalizme verilen devlet desteğini de farklılaştırmaktadır. Ulus-ötesi devlet kavramı da bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Küreselleşme, ulus-ötesi uygulamalar eliyle bireyler ve toplumların değerlerinde, anlayışlarında ve davranışlarında pek çok değişime neden olmaktadır. Geleneklerin, özgün değerlerin dönüşüme uğradığı ve/veya bozulduğu küreselleşme sürecinde, ideolojik ve kültürel karşıtlıklar ve çatışmalar da meydana gelmektedir. Bu eğilimlerin en çok tartışıldığı zeminlerden biri ulus-devlettir.

Ulus-devletin küresel kapitalizme özgü değer ve uygulamaları kurumsallaştırıcı yönde yaşadığı değişim, bağlı olunan ulusun toprak, dil, devlet gibi kurumlarına bağlılığı zayıflatmaktadır. Ulusa ve ulus-devlete olan duygusal bağ çözülmeye yüz tutmaktadır.

Küreselleşmeyle birlikte beliren ulus-ötesi devlet oluşumu, ulus-devletten kopmaların getirdiği toplumsal sarsıntıyı bir ölçüde ikame

etmektedir. Kozmopolit düşünce, kendini dünya toplumuna ait olarak görme, küresel işbirliği gibi olgular; beraberinde getirdiği tüketim, iletişim ve öğrenme olanaklarıyla bireyleri ve sosyal psikolojik bağlamda toplumları rahatlatabilmektedir. Ancak, eleştirel gözle bakıldığında ulusal ve yerel özgünlüklerin kaybolmasına neden olduğu sürece küresel kapitalist ya da kozmopolit değerlerin olumsuz anlam taşıdıkları ileri sürülebilmektedir. Ulus-ötesi uygulamalara karşın ya da bunların etkisiyle ortaya çıkan, yabancılaşma, başkalaşma, yabancı düşmanlığı gibi eğilimler de küresel sistemin gerçekleri olarak ortada durmaktadır.

Kaynakça

- Beck, Ulrich, (2000), *What is Globalization?*, Almandan İngilizceye Çeviren: Patrick Camiller, Polity Press, Cambridge.
- Germeç Tanrıverdi, Ezgi, (2009), "Giddens ve Küresel Demokrasi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1.
- Güvenç, Bozkurt, (2007), *Kültürün ABC'si*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hirst, Paul ve Thompson, Grahame, (2000), *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Çevirenler: Çağla Erdem ve Elif Yücel, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Kale, Nesrin, (2002), "Modernizmden Post-modernist Söylemlere Doğru", *Doğu-Batı Dergisi*, Yıl:5, Sayı:19, Ankara.
- Keyman, Fuat, (2000), "Globalleşme, Modernite ve Devlet", *Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye*, (Yayına Hazırlayan: Murat Cemal Yalçınan), Buke Yayınları, İstanbul.
- Koray, Meryem, (2011), *Kapitalizm Küreselleşirken Dünya Ahvali*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Öksüz, Suat, (2006), "Küreselleşme ve Ulus-Devlete Yönelik Tehditler", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Genelkurmay Atase ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Yıl:4, Sayı:7, Ankara.
- Panitch, Leo, (2000), "Değişen Dünyada Devlet: Küresel Kapitalizmi Sosyal Demokratlaştırmak", Çeviren: Murat Cemal Yalçınan, *Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye*, (Yayına Hazırlayan: Murat Cemal Yalçınan), Buke Yayınları, İstanbul.
- Robertson, Roland, (1995), "Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity", *Global Modernities* (Edt.: Mike Featherstone, Scott Lash ve Roland Robertson), Sage Publications, Londra.
- Robinson, William I., (2004), *A Theory of Global Capitalism: Production, Class and State in a Transnational World*, The Johns Hopkins University Press, Maryland-ABD.
- Sklair, Leslie, (1999), "Competing Conceptions of Globalization", *Journal of World-Systems Research*, Volume:2, Summer 1999.

- Sklair, Leslie, (2005), *“Generic Globalization, Capitalist Globalization and Beyond: A Framework for Critical Globalization Studies”*, *Critical Globalization Studies* (Editörler: Richard P. Appelbaum ve William I. Robinson), Routledge, New York.
- Steger, Manfred B., (2003), *Globalization*, Oxford University Press, New York.
- Şaylan, Gencay, (2003), *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Türe, Fatih, (2008), *“Egemenlik, Temsili Demokrasi ve Ulus-Devlet”*, *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar*, Cilt:45, Sayı:518.

Nergis Melis DURCAN: 1982 yılında İzmir’de doğdu. 2004 yılında Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünden mezun oldu. 2007 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde İnsan Kaynakları yüksek lisans eğitimini tamamladı. Yüksek lisans eğitiminin sonunda aynı yıl Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü’nde doktora eğitimine başladı ve halen bu eğitime devam etmektedir. Yüksek Lisans eğitimini TÜBİTAK Bilim İnsanı Destekleme Bursuyla bitirmiş, doktora eğitimi boyunca yeniden bu bursu almaya hak kazanmıştır